

Сања К. НИКОЛИЋ
ОШ „Нада Поповић“, Крушевац
Дијана З. КОСТИЋ
ОШ „Страхиња Поповић“, Дворане

УДК 373.3:371.214(497.11+497.2)
371.3::3/5
- стручни рад-
DOI: 10.5937/gufv2401043N

КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА НАСТАВНОГ КУРИКУЛУМА ПРИРОДЕ И ДРУШТВА У СРБИЈИ И БУГАРСКОЈ

Сажетак: *Праћење савремених европских трендова у образовању одразило се на честе измене наставних курикулума разних предмета и у Србији и у Бугарској, нарочито у последње две деценије. Циљ овог рада је извршити компаративну анализу наставног курикулума предмета природе и друштва у Србији и Бугарској методом теоријске анализе званичних српских и бугарских образовних закона, правилника и писаних докумената, који се односе на наставни курикулум природе и друштва. Резултати анализе указују да су наставни курикулуми у Србији и Бугарској засновани на исходима учења. Садрже многе сличности у погледу наставних тема и очекиваних исхода учења ученика по разредима, али и разлике у броју часова предвиђених за реализацију програма по разредима и у погледу структуре дидактичко-методичког упутства за остваривање наставног програма за наставнике. Компаративна анализа савремених наставних курикулума у Србији и у другим земљама доприноси ширем сагледавању образовних тенденција у свету и може дати допринос даљем развијању наставног курикулума у Србији.*

Кључне речи: *наставни план и програм, природа и друштво, свет око нас, савремена настава, исходи учења.*

Уводна разматрања

Савремени европски трендови у образовању изазвали су реформе образовног система у Србији и Бугарској. Крајем прошлог века и почетком овог почиње реформа образовног система и у Бугарској (Закон за народната просвета, Обн., ДВ, 86/1991, 90/1996; 36/1998; 124/1998; 153/1998; 67,68/1999; 90,95/2002; 29,71,86,114/2003; 40/2004; 28,94,103,105/2005; 41,105/2006; 113/2007; 50/2008; 35,36,74/2009; 50,78/2010; 9,23,99/2011; 102/2012; 68,84,109/2013; 61/2014; 79,80/2015; Закон за предучилишното и училишното образование Обн., ДВ, 79/2015; 98/2016; 105/2016; 58/2017) и у Србији (Закон о основној школи, *Службени гласник РС*, бр. 50/92 и

22/2002; Закон о изменама и допунама Закона о основама система образовања и васпитања *Службени гласник РС*, бр. 58/04 и 62/04; Закон о основама система образовања и васпитања, *Службени гласник РС*, 72/2009, 52/2011 и 55/2013; Закон о основном образовању и васпитању *Службени гласник РС*, бр. 55/2013, 101/2017, 27/2018; 10/2019, 6/2020). Узор при извођењу реформи су модерни образовни системи држава Европске уније. Бугарска, као чланица Европске уније од 2007. године, свој образовни систем усклађује са стратегијама, конвенцијама, стандардима и упутствима ЕУ. Србија је поднела захтев за чланство у ЕУ и започела приступне преговоре. У области образовања и културе не очекују се велике тешкоће за приступ ЕУ. У Србији постоји јасна образовна политика ка усвајању европских трендова у образовању, што потврђује поглавље 2 – „Плански документи и правни оквир релевантни за стратегију” (Стратегија развоја образовања и васпитања у Републици Србији до 2030. године, *Службени гласник РС*, 63/2021-4) где су наведена бројна међународна документа значајна за област образовања према којима је СРОВРС 2030. усклађена.

Резултати ПИСА тестирања петнаестогодишњака, који откривају какав је капацитет ученика да стечена знања и вештине примене у кључним областима, показују да су резултати ученика у Србији и Бугарској слични, чак да ученици у Србији имају незнатно боље резултате од ученика у Бугарској, али и да су резултати ученика обе државе испод просека земаља чланица светске Организације за економску сарадњу и развој (OECD)(Country note – Serbia, PISA, 2018; Country note – Bulgaria, PISA, 2018).

Наставни планови и програми последњих деценија су више пута мењани у обе државе, са циљем да се унапреде и прилагоде савременим друштвеним потребама. У Србији су у правилницима објављивани нови наставни планови и програми разредне наставе (Правилник о наставном плану и програму за први и други разред основног образовања и васпитања: 10/2004, 20/2004, 1/2005, 3/2006, 15/2006, 2/2008, 2/2010, 7/2010, 3/2011, 7/2011-I, 7/2011-II, 1/2013, 4/2013, 14/2013, 5/2014, 11/2014, 11/2016-I, 11/2016-II, 6/2017; Правилник о плану наставе и учења за први циклус основног образовања и васпитања и програму наставе и учења за први разред основног образовања и васпитања: 10/2017-1, 12/2018-1, 15/2018-1, 18/2018-1, 1/2019-18, 2/2020-1; Правилник о наставном плану за први, други, трећи и четврти разред основног образовања и васпитања и наставном програму за трећи разред основног образовања и васпитања: 1/2005-1, 15/2006-1, 2/2008-24, 2/2010-1, 7/2010-4, 3/2011-124, 3/2011-129, 7/2011-1, 7/2011-7, 1/2013-2, 11/2014-4, 11/2016-263, 11/2016-575, 12/2018-18; Правилник о наставном програму за четврти разред основног образовања и васпитања: 3/2006-4, 15/2006-1, 2/2008-24, 3/2011-124, 7/2011-1, 7/2011-7, 1/2013-12, 11/2014-8, 11/2016-322, 11/2016-577, 7/2017-1, 12/2018-27; Правилник о плану наставе и учења за први циклус основног образовања и васпитања и програму наставе и учења за први разред основног образовања и васпитања: 10/2017-1, 12/2018-1, 15/2018-1, 18/2018-1, 1/2019-18, 2/2020-1; Правилник о програму

наставе и учења за други разред основног образовања и васпитања: 16/2018-47, 3/2019-1; Правилник о програму наставе и учења за трећи разред основног образовања и васпитања: 5/2019-6, 1/2020-1, 6/2020-1, Правилник о програму наставе и учења за четврти разред основног образовања и васпитања: 11/2019-1, 6/2020-20).

У Бугарској наставне програме одобрио је министар образовања и науке одлукама: (Заповед № РД09-1857, 17.12.2015) Учебни програми за I клас в сила отучебната 2016/2017 година, (Заповед № РД09-300, 17.03.2016) Учебни програми за II клас в сила отучебната 2017/2018 година, (Заповед № РД09-1093/25.01.2017) Учебни програми за III клас в сила отучебната 2018/2019 година и (Заповед № РД09-5778, 22.11.2017) Учебни програми за IV клас.

Нови наставни програми у Србији засновани су на општим циљевима и исходима образовања и васпитања. Усмерени су на процес и исходе учења, а не на саме садржаје. Садржаји су у функцији остваривања исхода. Оствареност исхода води ка развијању компетенција, и то како општих и специфичних предметних, тако и кључних.

Нови наставни програми у Бугарској су интегративног карактера, предвиђају научно и методолошко обједињавање различитих метода и когнитивних стратегија у спровођењу образовног процеса са приоритетним фокусом на развој когнитивног потенцијала и личност ученика. У програмима су наведени очекивани резултати – исходи учења, односно очекивана знања, вештине и ставови ученика; активности за стицање кључних компетенција и примерне активности за интердисциплинарно повезивање.

Метод

Циљ овог рада је извршити компаративну анализу наставног курикулума природе и друштва у Србији и Бугарској и критички сагледати њихове сличности и разлике. Савремени наставни планови и програми предмета *Свет око нас/Природа и друштво* у Србији и *Свет око нас/Завичајно знање/Човек и природа/Човек и друштво* у Бугарској су предмет истраживања овог рада. У складу са основним циљем истраживања, формулисани су следећи истраживачки задаци:

- Аналиzirати планове наставе и учења у првом образовном циклусу по следећим критеријумима: називи предмета, фонд часова на недељном и годишњем нивоу, обавезни и сродни изборни предмети;
- Аналиzirати програме наставе и учења предмета *Свет око нас/Природа и друштво* у Србији и *Свет око нас/Завичајно знање/Човек и природа/Човек и друштво* у Бугарској на основу критеријума: структура програма; сврха, циљеви, исходи, компетенције, ниво захтева који се постављају пред ученике; садржаји наставе и учења (препоручени и/или обавезни, груписање по областима...);
- Аналиzirати упутства за наставнике за дидактичко-методичко

остваривање програма предмета *Свет око нас/Природа и друштво* у Србији и *Свет око нас/Завичајно знање/Човек и природа/Човек и друштво* у Бугарској на основу следећих критеријума: структура упутстава, заступљеност дидактичко-методичких елемената, квалитет упутстава...

Истраживање је извршено поступком компаративне анализе садржаја наставних курикулума ових предмета применом дескриптивне методе.

Анализа планова наставе и учења у Србији и Бугарској у првом образовно-васпитном циклусу

У Србији и Бугарској свако лице има право на образовање и васпитање. Основно образовање и васпитање обавезно је и остварује се у складу са Законом, по плану и програму наставе и учења донетом на основу Закона.

У Србији, у предшколску установу уписују се сва деца у години пред полазак у школу. У први разред уписује се свако дете које до почетка школске године има најмање шест и по, а највише седам и по година. Изузетно, детету може да се одложи упис у први разред за годину дана, у складу са посебним законом. Родитељ, односно други законски заступник, одговоран је за упис детета у школу, за редовно похађање наставе и обављање других школских обавеза. Основно образовање и васпитање траје осам година и остварује се у два образовна циклуса у складу са посебним законом (Закон о основном образовању и васпитању Службени гласник РС, бр. 88/2017, 27/2018; 10/2019, 6/2020). У Србији се настава у току школске године реализује у основним школама за ученике од 1. до 7. разреда током 36 наставних недеља, за ученике 8. разреда траје 34 недеља. У гимназијама настава траје 37 наставних недеља, а у средњим школама се број наставних недеља и недеља предвиђених за стручну праксу разликује у зависности од образовног профила. Наставни часови у свим разредима трају 45 минута.

У Бугарској, предшколско образовање је обавезно од школске године која започиње у години завршетка 5. године детета. Држава и општине су дужне да обезбеде услове за обухват деце у вртићима и предшколским групама. Школско образовање деца започињу од школске године која почиње у години дететовог 7. рођендана и обавезно је док не напуни 16 година. По нахођењу родитеља/старатеља, шестогодишњаци могу да иду у школу, ако им то омогућава физички и ментални развој, на основу документације утврђене државним образовним стандардима за предшколско образовање. Школско образовање је основно и средње. Стицање основног образовања изводи се од 1. до 7. разреда, укључујући две фазе, и то: основни – од 1. до 4. разреда и основни – предгимназијски од 5. до 7. разреда. Учење у средњим школама је од 8. до 12. разреда, укључује први гимназијски степен од 8. до 10. разреда и други гимназијски степен од 11. до 12. разреда (Закон за предучилишното и училишното образование Обн., ДВ, 79/2015; 98/2016; 105/2016; 58/2017). У Бугарској се у току школске године настава реализује за ученике од 1. до 3. разреда у 32 наставне недеље, за ученике од 4. до 6.

разреда у 34 наставне недеље, од 7. до 11. разреда у 36 наставних недеља, за ученике 10. и 11. разреда 2 допунске недеље за практичну наставу. У 12. разреду настава се реализује у току 29 наставних недеља и 2 недеље практичне наставе. Наставни часови за ученике 1. и 2. разреда основне школе трају по 35 минута, а за ученике 3. и 4. разреда трају 45 минута.

У Србији се наставни предмет *Свет око нас* учи у 1. и 2. разреду током 36 недеља по 2 часа недељно. У Бугарској се наставни предмет *Свет око нас* учи у 1. и 2. разреду током 32 недеље по 1 час недељно. Нови назив овог предмета је *Завичајно знање (Родинознање)* на сајту министарства образовања и науке објављен је програм наставе, по коме се предмет реализује од школске 2021/22. године. У Србији се наставни предмет *Природа и друштво* учи у 3. и 4. разреду током 36 недеља по 2 часа недељно. У Бугарској у 3. и 4. разреду уче предмете *Човек и природа* и *Човек и друштво*. У 3. разреду предмет *Човек и природа* учи се током 32 недеље по 1 час недељно, а *Човек и друштво* учи се током 34 недеље по 2 часа недељно. У 4. разреду предмет *Човек и природа* учи се током 34 недеље по 2 часа недељно, а *Човек и друштво* учи се током 34 недеље по 1 час недељно.

Међупредметно повезивање наставних садржаја може се остварити кроз разне предмете. Садржаји предмета *Ликовна култура*, *Српски језик*, *Математика*, *Страни језик* у Србији, слични садржајима предмета *Уметност*, *Бугарски језик и књижевност*, *Математика*, *Страни језик* у Бугарској, погодни су за међупредметно повезивање са садржајима предмета *Свет око нас/Природа и друштво* у Србији, односно *Свет око нас/Завичајно знање/Човек и природа/Човек и друштво* у Бугарској. У Србији ученици првог разреда од школске 2020/21. уче нови наставни предмет *Дигитални свет*. Сличан наставни предмет се изучава у Бугарској под називом *Информациона технологија* за ученике 1. разреда (од 2016/17. године), за ученике 3. разреда предмет *Компјутерско моделирање* (од школске 2018/19. године) и 4. разреда (од школске 2019/20. године). Предмет *Технологија и предузетништво* у Бугарској се учи од 1. до 4. разреда. У Србији се уче обавезни изборни предмети *Верска настава* и *Грађанско васпитање*, а у Бугарској ученици могу да бирају изборне предмете *Религија (православно хришћанство / ислам)* и *Неконфесионална обука*. Садржаји свих наведених предмета су сродни са садржајима предмета *Свет око нас/Завичајно знање/Човек и природа/Човек и друштво* у Бугарској и предмета *Свет око нас/Природа и Друштво* у Србији и могу послужити за остваривање међупредметне корелације.

Анализа програма наставе и учења предмета Свет око нас/Природа и друштво у Србији и Бугарској у првом образовно-васпитном циклусу

У Србији је структура програма свих обавезних предмета конципирана на исти начин. На почетку се налази циљ наставе и учења предмета за први циклус образовања и васпитања. У табели која следи, у првој колони, дефинисани су предметни исходи за крај одређеног разреда, у другој ко-

лони дате су области и/или теме, а у трећој се налазе предметни садржаји. Иза табеле налазе се препоруке за остваривање наставе и учења конкретнoг предмета под насловом *Упутство за дидактичко-методичко остваривање програма*.

У Бугарској је на почетку дато *Кратко представљање програма учења*, са основним објашњењима сврхе и циљева програма (образложено за сваки разред на две стране). У програмима за неке разреде су таксативно наведени циљеви, а у неким разредама нису, већ су уопштено објашњени.

Главни циљеви учења предмета <i>Свет око нас/Завичајно знање</i> за 2. разред
- обogaћивање, систематизација и уопштавање сензорно-когнитивног искуства ученика кроз различите активности за оријентацију у природној околини и друштвеном свету; - формирање осећаја припадности породици и матици; - развој когнитивног потенцијала и когнитивне активности ученика савладавањем различитих стратегија образовне активности; - подстицање и развој дечијих интересовања и способности, формирање личности детета; - изградња савремених кључних компетенција.

Табела 1. Главни циљеви учења предмета *Свет око нас/ Завичајно знање* за 2. разред у Бугарској

За предмете *Свет око нас* и *Природа и друштво* у Србији је циљ учења општи и исти за све разреде:

Општи циљ учења предмета <i>Свет око нас</i> и <i>Природа и друштво</i> у Србији
Циљ учења предмета <i>свет око нас/ природа и друштво</i> јесте упознавање себе, свог природног и друштвеног окружења и развијање способности за одговоран живот у њему.

Табела 2. Главни циљ учења предмета *Свет око нас* и *Природа и друштво* у Србији

У бугарском курикулуму је након целине под насловом *Кратко представљање програма учења* табела са очекиваним исходима учења (знања, вештина и ставова) на крају разреда, на који се програм односи, разврстаних у следеће области:

НАСТАВНЕ ОБЛАСТИ					
1. разред	2.разред	3.разред		4.разред	
Свет око нас/ Завичајно знање	Свет око нас/ Завичајно знање	Човек и природа	Човек и друштво	Човек и природа	Човек и друштво
Отаџбина	Отаџбина				
Човек и његово окружење	Човек и његово окружење		Човек и његово окружење		Човек и његово окружење
Национално и културно наслеђе	Национално и културно наслеђе		Национално и културно наслеђе		Национално и културно наслеђе

	Природна разноликост				
Човек и здрав начин живота	Човек и здрав начин живота	Човек и здрав начин живота		Човек и здрав начин живота	
Откривање света	Посма- трање, екс- перименти и истражи- вања	Посма- трање, експери- менти и истражи- вања		Посма- трање, експери- менти и истра- живања	
		Супстан- це, тела и орга- низми	Бугар- ска - део света	Супстан- це, тела и орга- низми	Бугарска - део света
		Природ- ни фено- мени и процеси	Извори знања	Природ- ни фено- мени и процеси	Извори знања

Табела 3. Наставне области предмета Свет око нас/ Завичајно знање,
Човек и природа и Човек и друштво у првом циклусу образовања у Бугарској

У Србији области дате у наставном програму могу се табеларно приказати на следећи начин:

ОБЛАСТИ			
1. разред	2.разред	3.разред	4.разред
Свет око нас	Свет око нас	Природа и друштво	Природа и друштво
Непосредно окружење	Насеље са околином	Мој крај	Моја отаџбина – Република Србија

Табела 4. Наставне области предмета Свет око нас и Природа и друштво
у првом циклусу образовања у Србији

У Бугарској, у наставку програма, након табеле са исходима учења по областима, табеларно су приказане следеће категорије по колонама: Теме (називи наставних тема), Компетенције као очекивани исходи учења (исходи учења разврстани по темама), Нови концепти (нови појмови наведени за сваку тему). Нема датих наставних садржаја по темама. За разлику од српског курикулума, где у табели постоје наставни садржаји по темама, у бугарском не постоје наведени садржаји, које ученици требају да изучавају, већ само исходи и компетенције. Разлика се огледа и у томе што су у бугарском курикулуму исходи учења разврстани по темама, а у српском курикулуму су дати без разврставања по темама. Иако постоје ове разлике, може се закључити да су и један и други курикулум усмерени на исходе учења.

ТЕМЕ - 1. РАЗРЕД	
СРБИЈА – Предмет: Свет око нас	БУГАРСКА – Предмет: Свет око нас/ Завичајно знање
Породични дом, школа	Породица и школа
Здравље и безбедност	Отаџбина
Оријентација у простору и времену	Годишња доба
Човек ствара	Биљке и животиње око нас
Разноврсност природе	Чистоћа и здравље
	Празници и обичаји

Табела 5. Наставне теме предмета *Свет око нас/Завичајно знање*
за 1. разред основне школе у Србији и Бугарској

У 1. разреду основне школе има доста сличности и у наставним темама и исходима учења предмета *Свет око нас/Завичајно знање*, али постоје и извесне разлике. Слично стање је и у 2. разреду. Значајна разлика је што је за реализацију ових наставних тема и исхода учења у Бугарској предвиђен само по 1 час недељно у 1. и 2. разреду, а у Србији дупло више, по 2 часа.

Компаративна анализа програма предмета *Природа и друштво* у погледу тема и исхода је сложенија у 3. и 4. разреду, јер у Бугарској ученици у овим разредима уче два предмета *Човек и природа* и *Човек и друштво*, са укупном заступљеношћу 3 часа недељно. На основу анализе исхода учења у 3. и 4. разреду уочава се да су очекивани исходи на крају првог циклуса учења слични у Србији и Бугарској. На основу исхода учења по разредима уочавају се и следеће разлике:

- у Бугарској су у току 3. разреда више заступљени садржаји из прошлости (историје државе), а слични садржаји се у Србији изучавају тек у 4. разреду и то у мањем обиму;
- у Бугарској су садржаји који се односе на природне науке и експерименталну наставу највише заступљени у 4. разреду (јер се предмет *Човек и природа* изучава у том разреду са 2 часа недељно), док су у Србији садржаји природних наука (као и учење уз помоћ огледа и експеримената) заступљени у већој мери у млађем узрасту у односу на заступљеност у бугарском курикулуму.
- у Бугарској током 4. разреда ученици уче детаљније новију бугарску историју и истичу се предности чланства Бугарске у Европској унији и у исходима учења, док су у Србији исходи, који се односе на ниво познавања националне историје, врло уопштени.

Анализом нивоа захтева који се од ученика очекује на основу датих исхода учења у програму, уочава се да и у једном и у другом програму постоје исходи различитог нивоа сложености и да су заступљени захтеви на основном, средњем и напредном нивоу.

У српским предметним курикулумима наведене су значајне активности у оквиру предмета, за разлику од бугарских курикулума. Значајна разлика између Србије и Бугарске у погледу садржаја докумената у којима је дат програм учења предмета је што у бугарским програмима постоји и поднаслов

„Активности за стицање кључних компетенција, као и међупредметног повезивања”, са табелом која има колоне: *Кључне компетенције* и *Примери активности и међупредметна повезаност*. У програмима у Србији и у Бугарској указује се на потребу развијања хоризонталне и вертикалне повезаности, као и развијања кључних компетенција. У Бугарској у документу којим је прописан курикулум, постоје конкретно наведени примери активности разврстани по кључним компетенцијама. У наставку је представљена табела, која се односи на предмет *Свет око нас/Завичајно знање* за 2. разред, уз коју стоји напомена да су наведене активности примери и не исцрпљују могућности за изградњу интердисциплинарног повезивања.

Кључне компетенције	Примерне активности и међупредметна повезаност
<i>Компетенција из области бугарски језик</i>	- тумачење података о личностима и догађајима из домовине; - описивање природних или јавних обележја из насеља; - објашњавање локације одређеног објекта у односу на други.
<i>Комуникација на страним језицима</i>	- препознавање популарних натписа на страном језику (stop, exit, taxi).
<i>Математичка компетенција и основна компетенције у области природних наука и технологије</i>	- календарска оријентација; - мерење сопствене висине и тежине; - одражавање резултата експеримената и посматрања; - праћење дужине дана; -прављење графичке слике (фотографија, цртеж-шема, илустрована карта) дела насељеног места.
<i>Дигитална компетенција</i>	- презентација информација помоћу различитих средстава.
<i>Вештине учења</i>	- примена различитих стратегија учења; - разрада плана за истраживање локалитета; - презентација резултата из сопственог истраживања.
<i>Друштвена и грађанска компетентност</i>	- попуњавање шеме породичног стабла са везама између чланова породице и породице; - одржавање састанака са познатим личностима у родном селу; - прикупљање података о познатим личностима или догађајима из прошлости домовине; - учешће у играма улога, потврђујући позитивне обрасце понашања у школи.
<i>Иницијатива и предузетништво</i>	- организација изложби и базара у вези са презентацијом пројектних активности; - популаризација практичних активности везаних за припрему и прославу празника.
<i>Културна компетенција и вештине изражавања кроз креативност</i>	- израда календара са личним празницима у породици; - проучавање културно-историјских споменика у насељу; -сликање пејзажа из завичаја и важних јавних зграда у њему.
<i>Вештине за подршку одрживи развој и за здрав начин живота и спорт</i>	- одражавање резултата посматрања живе и неживе природе; - покушаји да се докаже значење чула; - дискусија о мерама за заштиту чула; - организовање игара са правилима за понашање у време катастрофе и несреће; - дискусија о заједничким акцијама за заштиту природе.

Табела 6. Табела у саставу курикулума предмета *Свет око нас/Завичајно знање* за 2. разред у Бугарској - *Кључне компетенције* - *Примерне активности и међупредметна повезаност*

**Анализа упутстава за наставнике за дидактичко-методичко
остваривање програма предмета *Свет око нас/Природа и друштво*
у Србији и *Свет око нас /Завичајно знање/Човек и природа/
Човек и друштво* у Бугарској**

У Србији су упутства за дидактичко-методичко остваривање програма за наставнике опширнија и садржајнија у односу на упутства за наставнике у Бугарској. После уводних објашњења принципа животне близине, тзв. завичајног принципа, који одређује просторну и временску блискост природних и друштвених појава и процеса и као такав представља једну од суштинских одлика предмета, указује се да је основна интенција наставе предмета *Природа и друштво* усмерена на развој интелектуалних, психофизичких, когнитивно-конативних и социјално-афективних сфера личности ученика. Указује се да ученике треба оспособљавати да самостално истражују и анализирају природне и друштвене појаве и процесе, да је ради формирања елементарних појмова и постављања мреже за систем појмова, при избору и распореду програмске грађе примењен *спирално-улазни модел*, у складу са узрасним карактеристикама ученика. Наглашава се да је важно да се кад год је могуће приступи интегрисаном приступу садржајима на међупредметном нивоу кроз наставне и ваннаставне облике рада и активности у школи и изван ње. Упутство садржи, у наставку, целине:

I Планирање наставе и учења (При остваривању циља и предметних исхода предмета *Природа и друштво* мора се имати у виду да су садржаји, методе наставе и учења и активности ученика неодвојиви у наставном процесу. Наведене су значајне активности ученика у оквиру предмета *Природа и друштво*...)

II Остваривање наставе и учења (Однос циља, исхода, препоручених програмских садржаја, метода наставе и учења и активности ученика)

III Праћење и вредновање наставе и учења (Праћење напредовања и оцењивање постигнућа ученика је формативно и сумативно и реализује се у складу са *Правилником о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању*).

У Бугарској, у одељку *Кратко представљање програма учења* дата су основна објашњења. Као пример наводимо објашњење предмета *Завичајно знање* за 1. разред, програма који се примењује од 2021/22. године:

„Предмет Завичајно знање у првом разреду усмерен је на обогаћивање сензорно-когнитивног искуства деце и савладавање интегралних знања и вештина повезаних са природним и социјалним окружењем блиским детету. Поред тога, доприноси остварењу развоја циљева личности ученика који се односе на формирање кључних когнитивних, практичних и комуникативних вештина и идеја о Бугарској као домовини свих бугарских грађана, као и њеном духовном и моралном јачању...” (Учебната програма по родинознание за I клас, Приложение № 3 към т. 3, в сила от учебната 2021-2022 година).

Поред уводних објашњења, дата је препоручена процентна дистрибуција обавезних часова у току године. У процентима је изражено колико часова треба да чине нова знања, утврђивање/резимирање градива и процена

почетног и завршног нивоа знања. Нова знања треба да буду заступљена са око 66% у 1. разреду, у старијим разредима се проценат смањује, тако да у 4. разреду износи 46%. За утврђивање и резимирање градива у 1. разреду је најнижи проценат – 31%, а у старијим се креће око 40-50%. За процену почетног и завршног нивоа знања у 1. разреду је најнижи проценат 3%, а у старијим разредима износи око 6%.

Део који се односи на оцењивање ученика је дат у одељку: *Посебне методе и облици за оцењивање ученичких постигнућа*. Текст овог одељка је за све разреде дат у неколико реченица. Процена знања и вештина ученика врши се усменим и писменим проверама. Процена на почетку школске године на улазном нивоу знања и вештина и на крају године – на излазном нивоу врши се у писаној форми. Оцена је у складу са критеријумима одређеног испитног материјала и изражава се квалитативним показатељем за ученике 1. и 2. разреда. За ученике 3. и 4. разреда оцена се изражава квалитативно и квантитативно, оцењивање је формативно и сумативно. Оцене се заснивају на учинку ученика на часу, домаћим задацима, пројектном раду и другим појединачним задацима.

Оцењивање ученика у Србији је формативно у првом разреду, а у 2, 3. и 4. разреду формативно и сумативно.

Значајна разлика у погледу упутстава за наставнике у Србији и Бугарској је што у бугарском курикулуму нису дата опширна објашњења за остваривање наставних исхода и садржаја по темама, као што је то случај у српском, а у српском није дата процентуална дистрибуција часова у погледу типа часа (обрада нових знања, утврђивање, систематизација...) и примери активности разврстаних по кључним компетенцијама.

Закључак

Резултати компаративне анализе наставних курикулума природе и друштва у Србији и Бугарској указују да су наставни курикулуми у Србији и Бугарској засновани на исходима учења, да садрже многе сличности у погледу наставних тема и очекиваних исхода учења ученика по разредима, али и различитости у броју часова предвиђених за реализацију програма по разредима и у погледу структуре дидактичко-методичког упутства за остваривање наставног програма за наставнике.

У бугарском курикулуму табеларно су наведени исходи по областима и по темама. У српском курикулуму наведени су исходи без разврставања по областима и темама. У бугарском курикулуму уводна упутства за наставнике су опширнија, постоји наведено у процентима колико часова треба да чине часови обраде, утврђивање/резимирање градива и процена почетног и завршног нивоа знања. У српском курикулуму постоје дидактичко-методичка упутства за наставнике по темама, што није дато у бугарском курикулуму. У програмима препоручује се хоризонтално и вертикално повезивање наставних садржаја. Савремени образовни европски трендови

уочљиви су у наставним курикулумима Србије и Бугарске, а огледају се, пре свега, у препорукама за развијање кључних компетенција ученика за целоживотно учење кроз активну истраживачку наставу усмерену на процес учења и остваривање исхода учења, односно на знања, вештине и ставове које ученици требају да стекну реализацијом наставних активности. У бугарском курикулуму, за разлику од српског, постоје наведене активности за стицање кључних компетенција, као и међупредметног повезивања у табели, која има колоне: *Кључне компетенције* и *Примери активности и међупредметна повезаност*. Оцењивање ученика у Србији је формативно у првом разреду, а у Бугарској у првом и у другом разреду. У 3. и 4. разреду оцењивање је формативно и сумативно у обе државе.

Промене у наставним курикулумима усмерене су на унапређење наставе и стицање функционалних знања, а ефекти примена промена ће се пратити. У Србији су очекивања да ће резултати ПИСА тестирања 2022. бити бољи од претходних, а резултати реформи допринети мисији образовања да се обезбеди образовање високог квалитета, које служи развоју друштва у целини. Непредвидиви догађаји, као што је појава пандемије Ковид 19, утичу на начин реализације часова у школама, па самим тим, и на начин примене наставних програма учења *Природе и друштва*. Будућност је неизвесна, али образовни систем мора да настоји да савлада све изазове које носи 21. век. *Будућност сваке земље зависи од спремности њених грађана за што успешније савладавање изазова које носе 21. век, убрзани технолошки развој, узнапредовала глобализација и поремећаји великих размера (нпр. пандемија), а који се пре свега огледају у неизвесности. С обзиром на то да је једино извесна и предвидива управо непредвидивост промена и напретка у наредној деценији, систем образовања мора да успешно гради капацитете младих људи тако да по изласку из система образовања буду компетентни за живот и рад у 21. веку (СРОВРС 2030).*

Литература

1. Закон за народната просвета (2015). Обн., ДВ, бр. 86 от 18.10.1991 г., (...) доп., бр. 80 от 16.10.2015 г., в сила от 16.10.2015 г.
2. Закон за предучилишното и училишното образование (2017). Обн., ДВ, бр. 79 от 13.10.2015 г., (...) бр. 58 от 18.07.2017 г., в сила от 18.07.2017 г.
3. Закон о изменама и допунама Закона о основама система образовања и васпитања (2004). *Службени гласник РС*, бр. 58/04 и 62/04.
4. Закон о основама система образовања и васпитања (2013). *Службени гласник РС*, бр. 72/2009, 52/2011 и 55/2013.
5. Закон о основној школи (2002). *Службени гласник РС*, бр. 50/92 и 22/2002.
6. Закон о основном образовању и васпитању (2019). *Службени гласник РС*, бр. 55/2013, 101/2017, 27/2018, 10/2019.
7. Закон о средњем образовању и васпитању (2020). *Службени гласник РС*, бр. 55 од 25. јуна 2013, 101 од 10. новембра 2017, 27 од 6. априла 2018 - др. закон, 6 од 24. јануара 2020.

8. Закон о основама система образовања и васпитања (2020). *Службени гласник РС*, бр. 88 од 29. септембра 2017, 27 од 6. априла 2018 - др. закони, 10 од 15. фебруара 2019, 6 од 24. јануара 2020.
9. Заповед № РД09-1474 од 24.08.2018 г. за утврђивање на учебни програми по религији.
10. Министарство просвете и спорта (2004). *Квалитетно образовање за све: Изазови реформе образовања у Србији, Београд*.
11. Наредба за измене и допуну Наредбе № 4 од 2015 г. за учебни план (ДВ, бр. 94 од 2015 г.) Издадена од министра на образованију и науката Обн. ДВ. бр. 76 од 28.08.2020 г.
12. Правилник о наставном плану и програму за први и други разред основног образовања и васпитања (2017). *Службени гласник РС*, бр. 10/2004, 20/2004, 1/2005, 3/2006, 15/2006, 2/2008, 2/2010, 7/2010, 3/2011, 7/2011-I, 7/2011-II, 1/2013, 4/2013, 14/2013, 5/2014, 11/2014, 11/2016-I, 11/2016-II и 6/2017.
13. Правилник о наставном плану за први, други, трећи и четврти разред основног образовања и васпитања и наставном програму за трећи разред основног образовања и васпитања (2018). *Службени гласник РС*, бр. 1/2005-1, 15/2006-1, 2/2008-24, 2/2010-1, 7/2010-4, 3/2011-124, 3/2011-129, 7/2011-1, 7/2011-7, 1/2013-2, 11/2014-4, 11/2016-263, 11/2016-575, 12/2018-18;
14. Правилник о наставном програму за четврти разред основног образовања и васпитања (2018). *Службени гласник РС*, бр. 3/2006-4, 15/2006-1, 2/2008-24, 3/2011-124, 7/2011-1, 7/2011-7, 1/2013-12, 11/2014-8, 11/2016-322, 11/2016-577, 7/2017-1, 12/2018-27.
15. Правилник о програму наставе и учења за други разред основног образовања и васпитања (2019). *Службени гласник РС*, бр. 16/2018-47, 3/2019-1.
16. Правилник о плану наставе и учења за први циклус основног образовања и васпитања и програму наставе и учења за први разред основног образовања и васпитања (2020). *Службени гласник РС*, бр. 10/2017-1, 12/2018-1, 15/2018-1, 18/2018-1, 1/2019-18, 2/2020-1.
17. Правилник о програму наставе и учења за трећи разред основног образовања и васпитања, (2020). *Службени гласник РС*, бр. 5/2019-6, 1/2020-1, 6/2020-1.
18. Правилник о програму наставе и учења за четврти разред основног образовања и васпитања (2020). *Службени гласник РС*, бр. 11/2019-1, 6/2020-20.
19. Правилник о плану наставе и учења за први циклус основног образовања и васпитања и програму наставе и учења за први разред основног образовања и васпитања (2017). *Службени гласник РС - Просветни гласник*, 10/2017.
20. Правилник о изменама и допунама Правилника о плану наставе и учења за први циклус основног образовања и васпитања и програму наставе и учења за први разред основног образовања и васпитања (2020). *Службени гласник РС - Просветни гласник*, 2/2020. Број 110-00-99/2020-04, у Београду, 20. марта 2020. године
21. Стратегија развоја образовања и васпитања у Републици Србији до 2030. године (СРОВОП 2030), *Службени гласник РС*, број 63 од 23. јуна 2021.
22. *The Programme for International Student Assessment (PISA) 2018, Country note – Bulgaria*, преузето 10. јуна 2021. са https://www.oecd.org/pisa/publications/PISA2018_CN_BGR.pdf

23. *The Programme for International Student Assessment (PISA) 2018, Country note – Serbia*, преузето 10. юна 2021. г. https://www.oecd.org/pisa/publications/PISA2018_CN_SRB.pdf
24. *Учебната програма по околна среда за I клас*, Приложение № 3 към т. 3, в сила от учебната 2016/2017 година, утвърдени със Заповед № РД09-1857 от 17.12.2015 г.
25. *Учебната програма по околна среда за II клас*, Приложение № 9 към т. 9, в сила от учебната 2017/2018 година, утвърдени със Заповед № РД09-301 от 17.03.2016 г.
26. *Учебни програми по учебния предмет религия (християнство-православие) за I – XII клас (Приложение № 1)*
27. *Учебни програми по учебния предмет религия (ислям) за I – XII клас (Приложение № 2)*
28. *Учебни програми по учебния предмет религия (неконфесионално обучение) за I – XII клас (Приложение № 3)*
29. *Учебната програма по роднознание за I клас*, Приложение № 3 към т. 3, в сила от учебната 2021-2022 година
30. *Учебната програма по роднознание за II клас*, Приложение № 9 към т. 9, в сила от учебната от учебната 2022-2023 година
31. *Учебната програма по човекът и обществото за III клас*, Приложение № 10 към т. 10, в сила от учебната 2018/2019 година, утвърдени със Заповед № РД09-1093/25.01.2017 г.
32. *Учебната програма по човекът и обществото за IV клас*, Приложение № 10 към т. 10, в сила от учебната 2019/2020 година, утвърдени със Заповед № РД09-2495/30.09.2019 г. на министъра на образованието и науката, публ. 09.10.2019 г., актуализирани 29.10.2019 г.
33. *Учебната програма по човекът и природата за III клас*, Приложение № 11 към т. 11, в сила от учебната 2018/2019 година, утвърдени със Заповед № РД09-1093/25.01.2017 г.
34. *Учебната програма по човекът и природата за IV клас*, Приложение № 11 към т. 11, в сила от учебната 2019/2020 година, утвърдени със Заповед № РД09-2495/30.09.2019 г. на министъра на образованието и науката, публ. 09.10.2019 г., актуализирани 29.10.2019 г.

COMPARATIVE ANALYSIS OF NATURE AND SOCIETY CURRICULUM IN SERBIA AND BULGARIA

Summary: *The monitoring of modern European trends in education has been reflected in frequent changes to the teaching curricula of various subjects in both Serbia and Bulgaria, especially in the last two decades. The aim of this article is to perform a comparative analysis of the teaching curriculum of the teaching subject Nature and Society in Serbia and Bulgaria using the method of theoretical analysis of official Serbian and Bulgarian educational laws, regulations and written documents related to teaching the curriculum of nature and society. The results of the analysis indicate that the teaching curricula in Serbia and Bulgaria are based on learning outcomes. They contain many similarities in terms of teaching topics and expected student learning outcomes by grade, but also differences in the number of classes provided for the implementation of the program by grade and in terms of the structure of the didactic-methodical instructions for the implementation of the teaching program for teachers. The comparative analysis of modern teaching curricula in Serbia and in other countries contributes to a broader overview of educational trends in the world and can contribute to the further development of the teaching curriculum in Serbia.*

Key words: *curriculum, nature and society, the world around us, modern teaching, learning outcomes.*